

МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'271

ЛЮБОВ ДИКА,

*кандидат філологічних наук, доцент,
(м.Хмельницький)*

Колірний епітет як образний засіб мови художнього тексту

У статті висвітлено роль колірною епітета як важливого показника індивідуального стилю письменника. Зокрема, у дослідженні окреслено специфіку стилістичного використання кольороназв у мові художніх творів. З'ясовано, що серед лексичних засобів виразності художньої мови найпомітніше місце займає такий троп, як епітет, за допомогою якого певний предмет чи явище характеризується, зображується, пояснюється, оцінюється. Значне смислове та стилістичне навантаження у мові художніх творів несуть колірні епітети. Саме використання у художній мові колірних епітетів дозволяє посилювати зображально-виражальні характеристики, максимально повно відтворювати художній зміст, а також надавати мові художнього твору індивідуально-особистісних ознак. Особливого значення набувають колірні номінації для характеристики наскрізних образів поетичного світу, для передачі почуттів героїв, для відображення їх внутрішнього стану тощо.

Ключові слова: *епітет, кольороназва, художня мова, семантика, лінгвістика, лексико-семантична структура.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Проблема специфіки мови художньої літератури не є новою. З античних часів і до сьогодення вона залишається актуальною для дослідників у різних галузях знань.

До специфічних ознак художньої літератури слід віднести чітку спрямованість на естетичну трансформацію будь-яких мовних засобів на усіх рівнях, що дозволяє посилювати їх зображально-виражальні характеристики, відтворюючи максимально повно художній зміст, а також індивідуально-особистісні (стильові) характеристики мови художніх творів.

Говорячи про специфіку художнього слова, не можна не погодитися з думкою М. Бахтіна щодо природи словесного вираження, який вважав, що художнє слово міжіндивідуальне і належить не тільки автору і читачу, а й усім тим, чії голоси звучать в авторському слові.

Кожне висловлювання сповнене «діалогічними обертонами, без урахування яких не можна до кінця зрозуміти стиль висловлювання» [2, с. 288].

Важливим показником індивідуального стилю письменника як мовноестетичного явища є колірний епітет. Аналіз цього поширеного у мові художніх творів тропа має принципове значення для розуміння специфіки мовних картин світу, визначення особливостей розвитку ідейно-художніх систем, характеристики традиційного і новаторського тощо.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема семантики кольоративів та їх естетичної значущості в художньому тексті розглядалася у наукових працях таких дослідників, як: І. Бабій, А. Брагіна, Л. Донецьких, В. Дятчук, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт та ін.

Зауважимо, що положення про специфіку та сутність мови художньої літератури, звідки і бере початок вивчення семантики кольоропозначень, були закладені такими відомими вітчизняними ученими, як Л. Булаховський, В. Виноградав, В. Жайворонок, В. Жирмунський, М. Карпенко, О. Потебня та ін.

Окрім того, назви кольорів становлять об'єкт дослідження у галузі порівняльного мовознавства (О. Коваль-Костинська, Н. Пелевіна), етнолінгвістики (А. Вежицька, Г. Яворська), історичної та описової лексикології (М. Чікало, Н. Бахліна, О. Панченко).

Окремий напрямок становить вивчення особливостей семантико-стилістичного функціонування кольоропозначень у поетичних і художніх творах різних авторів. Цій проблемі присвячено роботи О. Кондрашової, М. Тростникова, І. Камалової, Л. Єгорової та ін. Поетику колірних символів висвітлено у дослідженнях С. Єрмоленко, О. Рудь, Л. Шилунової.

Лексико-семантичну систему на позначення кольорів у сучасній українській мові подає О. Дзівак. Лінгвістичне тлумачення проблеми позначення кольору окреслюють також В. Бурлакова, О. Васильєва, Г. Іванова-Луцянова, Ж. Соколовська, Г. Томахін та ін.

Окрім того, існують мовознавчі студії українських та зарубіжних вчених, присвячених аналізу лексики на позначення кольору в різних аспектах. Так, висвітленням семантичної структури назв кольорів сучасної української мови займаються А. Критенко, А. Кириченко; семантичні поля кольороназв досліджують В. Московіч, Н. Пелевіна; історію назв кольорів з'ясовують Н. Бахліна, М. Малютіна, М. Суровцева, Л. Грабовська; використання кольоропозначень у художніх творах окремих письменників досліджують Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Л. Савицька, Л. Зубова, Л. Качасва та ін.

Формулювання цілей статті... Метою статті є висвітлення специфіки стилістичного використання колірних епітетів у мові художніх творів; окреслення специфіки кольороназв як важливого засобу образності художньої мови.

Виклад основного матеріалу... Феномен кольору є предметом вивчення багатьох фундаментальних наук (природознавства, фізики, астрономії, психології тощо) і складовою багатьох мистецтв (живопису, архітектури, скульптури, театру, кіно тощо). У різних галузях науки по-своєму розглядається проблема кольору, трактується його вплив на психіку людини. Не випадково існує поділ кольорів на теплі (жовтий, червоний, оранжевий, рожевий) та холодні (сірий, голубий, синій, зелений). Зокрема, психологами доведено заспокійливий вплив на нервову систему людини зеленого, салатого та, навпаки, збудливий – червоного та оранжевого кольорів.

Так, для фізика слово «колір» – це позначення довжини хвилі світла, або матеріальне вираження електромагнітних коливань певних довжин хвиль та частот. Хімія як наука займається структурою кольорових сполук. Біолога та фізіолога цікавлять нервові колірні подразнення в очі, передача та обробка в мозку відповідних нейросигналів; психологи та мистецтвознавці досліджують психічну сферу відчуття кольорів, художники за допомогою кольорової палітри намагаються передати особистісне сприйняття навколишніх реалій, свої враження (події, переживання), модельєри використовують кольори для втілення своїх дизайнерських задумів [6, с. 81].

У тлумачному словнику української мови подано таке визначення: «Колір – 1. Світловий тон чого-небудь; забарвлення; 2. Виразальні засоби мови, музики, сценічного мистецтва та ін.» [3, с. 555].

Можна зробити висновок, що поняття «колір» визначається як сукупність відтінків, що становлять стійку символічну структуру, співвіднесену з емоційно-особистісними особливостями людини. Колір можна розглядати як сукупність усіх відтінків, що є складним психологічним феноменом, специфічною семіотичною структурою, ізоморфною до структури фізіологічних та емоційних реакцій і найзагальнішим системним якомас дійсності.

У сучасній лінгвістиці кольороназви утворюють кількісно багате та якісно різноманітне лексико-семантичне поле. Кольороназви, що входять до його складу, характеризуються неоднаковим семантичним наповненням, різною словотворчою структурою та граматичним оформленням.

Як зазначає дослідниця С. Упорова, у лінгвістиці поки що немає чіткого системного підходу до колірної лексики. Однак, аналізуючи лексику на позначення кольору, учена зауважує:

1) слово-кольоропозначення є первинно емоційно забарвлене, воно не просто позначає колір, а й прагне висловити наше до нього ставлення;

2) колір може бути вираженим експліцитно (шляхом прямого називання кольору або ознаки за ним) та імпліцитно (шляхом називання предмета, колірною ознакою якого закріплена в побуті чи культурі на рівні традиції) [10, с. 11].

Назви кольорів вивчалися мовознавцями в різних аспектах. Так, А. Критенко розглядає семантичну структуру назв кольорів в українській мові, виділяючи слова першого порядку (непохідні назви) типу *синій, сірий, зелений* і под., які становлять основу, або ядро, всієї лексико-семантичної категорії кольороназв, і слова другого порядку, такі як *білявий, зеленавий, червонястий* і под., які семантично об'єднуються навколо перших [5, с. 98].

Досліджуючи лексико-семантичні структури назв кольорів у сучасній українській мові, О. Ткаченко вважає, що кольори, які існують у природі, становлять тримірну систему. Тобто кожен колір може змінюватися у трьох напрямках: за колірним тоном, насиченістю і яснотою. Такої ж позиції дотримуються і інші мовознавці, наприклад, А. Вовк, С. Кравков, Ф. Шемякін. Для кожного кольору, на думку названих дослідників, потенційно можливий цілий ряд назв, у яких кожне слово підкреслює окремий бік одного спільного змістового поняття, наприклад, *червоний, багряний, бордовий, рожевий* [1, с. 140].

Естетичній функції колірних позначень присвячена праця Л. Ставицької, у якій досліджується українська мовно-поетична практика 20-30-х рр. ХХ ст.. Автор виділяє кольоративи як активно функціонуючий шар лексики у поетичній мові, беручи при цьому до уваги художньо-поетичні традиції та стилі, зокрема символізм, неоромантизм, імпресіонізм.

Цікавим є той факт, що ряд дослідників розглядали семантику кольору у взаємозв'язку з психічними властивостями людини. Наприклад, Л. Лисиченко виділяє особливості сприймання колірної картини світу представниками різних психологічних типів [7, с. 47].

Проаналізувавши лінгвістичні праці, присвячені дослідженню слів і виразів на позначення кольору, ми виявили, що немає єдиного уніфікованого мовознавчого терміну. Так, учені-мовознавці по-різному іменують епітет зі значенням кольору: А. Улянич, І. Ковальська вживають термін «кольоропозначення»; Н. Науменко, А. Критенко –

«ім'я кольору», «назва кольору», «кольороназва»; Л. Піскозуб, О. Кучерук, Т. Пастушенко, М. Чікало – «найменування з колірним компонентом», «кольоронайменування», «назва кольору», «прикметник із значенням кольору», «колірний прикметник»; А. Швець – «кольоратив»; О. Паливода – «кольоронім»; І. Бабій – «колірний епітет»; Ю. Чебан – «кольористична лексика»; С. Шуляк – «кольористичний» епітет тощо.

Зазначимо, що з-поміж усіх тропів чи не найбільшою багатогранністю естетичних функцій володіє епітет – художнє означення, за допомогою якого певний предмет чи явище зображується, пояснюється, характеризується, оцінюється.

Варто зазначити, що важливим елементом лінгвістичного аналізу художнього тексту є розгляд естетичної значущості словесно-зображальних засобів художньої літератури. Тому значне місце серед них посідають саме епітети, які, «будучи одним з простіших і найефективніших засобів виразності мови», одночасно характеризуються семантичною багатоплановістю і поліфункціональністю у мовленні. Вони виділяються й активністю вживання серед інших образних засобів, що мотивується їх широкими семантико-стилістичними можливостями. І поезія, і проза з допомогою епітета набувають значно більшої точності, гостроти й емоційності, хоча, як наголошує О. Веселовський, «для поезії він звичніший і рельєфніший, відповідаючи піднесеному тону мовлення, ніж для прози» [4, с. 62].

Говорячи про специфіку та особливості використання колірних епітетів у художній мові, насамперед потрібно окреслити сутність поняття «епітет».

Літературознавчий словник-довідник так пояснює значення цього тропа: «Епітет – троп поетичного мовлення, призначений підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом» [8, с. 238].

Варто зазначити, що епітет є давнім образним засобом художньої мови. Ще свого часу О. Веселовський зазначав: «історія епітета є історією поетичного стилю... І не тільки стилю, а й поетичної свідомості...; ціла історія смаку і стилю в його еволюції від ідей корисного і бажаного до видіння поняття прекрасного» [4, с. 70].

Як зауважує І. Бабій, художня література володіє широким арсеналом мовних засобів, їх світ – багатий та різноманітний. Важливу роль для повного відображення картини світу відіграють засоби, котрі позначають колір, оскільки колір не лише прямо вказує на

забарвлення, а здатний набувати переносних значень і символічного звучання. Відповідно до задуму, кожен письменник обирає для характеристики предмета, персонажа чи явища колір, який би найбільше надавав виразності, точності, яскравості зображуваному, розширюючи при цьому діапазон сполучуваності кольорів, вводячи у тканину тексту різні кольори, надаючи їм додаткових відтінків [1, с. 141].

Слова із значенням кольору в українській мові складають окрему лексико-семантичну групу, яка, виходячи із сказаного, не є сталою, оскільки поступово поповнюється. Семантика певного кольору може виражатися різноманітними мовними засобами. Вона втягує в свої мікрополя широке коло предметів. Кожен колір утворює своєрідне мікрополе, в якому слід розрізняти:

1) назви, в яких означення кольору є основним значенням слова, тобто є власне назвами кольору (*білий, синій, червоний, чорний...*);

2) назви, в яких означення кольору є додатковим значенням слова і які доповнюють систему, але своїми основними значеннями належать до інших тематичних словесних груп, тобто є невластивими назвами кольору (наприклад, *небо* як позначення *блакитного* кольору...) [1, с. 142].

Однак Л. Шутова стверджує, що аналіз семантичної структури епітета дозволяє виділити лексико-семантичне поле кольору, що поділяється на чотири групи, за якими можна аналізувати епітетні лексеми: назви основних кольорів (*голубий, жовтий, зелений*), колірні модифікатори (*біленький, білястий, золотавий* тощо) й синтезатори (*ржаво-бурий, жовто-голубий, зелено-рудуватий* та інші), опосередковані назви кольорів (*бронзовий, вогняний, іржавий, золотий*), умовно колірні епітети, що можуть виражати забарвлення, характер сприйняття людиною кольору тощо (*матовий, переливний, соковитий* тощо) [11, с. 7].

Системний характер колірних епітетів виявляється в опозиційному протиставленні слів, що означають основні частини (компоненти) загального кольорового спектра. Можна виділити такі чотири групи лексем кольористичної семантики:

1. Слова на позначення ознак «гарячого» спектра. Це словосполучення з кольористичними епітетами: *червона кров; сонце, як серце, криваве; потоком вогняним, рожевий схід, на крилах золотих, злотна пряжа, злотисті блики, буриштинове пиво, пожовклий лист, жовті піски, вогняні вії, іскри палкі*.

2. Слова, що використовуються на позначення прохолодного спектра. Це кольористичні словосполучення на зразок: *синє море,*

блакитне небо, фіалкова сутінь, ясно-зелене дно, синьокі квіти, музика гір блакитнооких.

3. Ахроматичні позначення типу: *голубки білокрилі, руки сніжнобілі, ночі сріблясто-блакитні, срібно-білі крила, сизі орлиці, озера срібноводні, зелено-срібна ковила, сірі скелі* тощо. До цього типу можна віднести назви спільної кольорової ознаки (синтезовані) кольору *стобарвні, райдужно-веселі мрії* тощо.

4. Поетичні словосполучення з семантикою світлопозначень: *день блискучий, листя прозоре, променистий вінок, прозорий серпанок, світлий храм, у щасті чистім* та аналогічні [9, с. 236].

Використання кольористичних епітетів в українському художньому мовленні є традиційною рисою української літературної мови усіх етапів розвитку. Лексеми зі значенням кольору є, як правило, багатозначними. Вони здатні розвивати переносні значення, в яких виникають образи, і окремі з них закріплювати як символічні. Семантичний обсяг лексеми кольору визначається кількістю назв предметів, що є носіями такого кольору, і становить її основу. Якщо врахувати, що під впливом асоціації відбуваються розширення, зміщення, переноси значень, то доводиться визнати, що основа кольористичних словосполучень також є змінна і відображає кольорові ознаки реального світу (*зелена трава, зелене листя*), нашаровується переносна, образна (*зелена молодь, зелені думки, зелені надії*).

Висновки... Упродовж усіх етапів розвитку літератури, її стильових напрямів літературна мова у її художній формі фіксує використання епітети. Естетико-стильовий період української літератури початку ХХ ст. умовно можна назвати епітетним, оскільки українські неоромантики, символісти та й неокласики широко користувалися саме таким мовним засобом, як колірний епітет.

Перспективою подальших досліджень стануть особливості використання у мові художніх текстів інших тропів, а саме: метафор, порівнянь, перифраз, евфемізмів тощо.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бабій І. М. Колір і деякі мовні засоби його творення. *Актуальні проблеми словотвору української мови*. Тернопіль, 1993. С. 140–142.
2. Бахтин М. М. Язык в художественной литературе. *Собрание сочинений в 7 т., Т.5*. Москва: Русские словари, 1997. С. 287–297.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов.ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Веселовський А. Н. Из истории эпитета. *Исторична поетика*. Москва: Вища школа, 1989. С. 59–75.

5. Крищенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Мовознавство*. 1967. № 4. С. 97–112.
6. Ковальова Т. В. Психологічна зумовленість колірної гами у поетичному мовленні. *Лінгвістичні дослідження: Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г. Сковороди*. Харків, 1997. Вип. 3. С. 81–86.
7. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. Харків, 1977. 108 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
9. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
10. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. Київ: Наукова думка, 1973. 588 с.
11. Шутова Л. І. Епітет в українській поезії 20-30-х років ХХ ст. (структурно-семантичний і функціональний аспекти): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 20 с.

References:

1. Babii I. M. Kolir i deiaki movni zasoby yoho tvorennia. Aktualni problemy slovtvoru ukrainskoi movy. Ternopil, 1993. S. 140–142.
2. Baxtin M. M. Yazyk v xudozhestvennoj literature. Sobranie sochinenij v 7 t., T.5. Moskva: Russkie slovari, 1997. S. 287–297.
3. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov.red. V. T. Busel. Kyiv: Irpin: VTF «Perun», 2009. 1736 s.
4. Veselovskiy A. N. Iz istorii epiteta. Istorychna poetyka. Moskva: Vyshcha shkola, 1989. S. 59–75.
5. Krytenko A. P. Semantychna struktura nazv koloriv v ukrainskii movi. *Movoznavstvo*. 1967. № 4. S. 97–112.
6. Kovalova T. V. Psykholohichna zumovlenist kolirnoi hamy u poetychnomu movlenni. *Linhvistychni doslidzhennia: Naukovyi visnyk Kharkivskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni H. Skovorody*. Kharkiv, 1997. Vyp. 3. S. 81–86.
7. Lysychenko L. A. Leksykolojiia suchasnoi ukrainskoi movy. Semantychna struktura slova. Kharkiv, 1977. 108 s.
8. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk / za red. R. T. Hromiaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. Kyiv: VTs «Akademii», 2006. 752 s.
9. Matsko L. I. Stylistyka ukrainskoi movy: pidruchnyk / L. I. Matsko, O. M. Sydorenko, O. M. Matsko; za red. L. I. Matsko. Kyiv: Vyshcha shkola, 2003. 462 s.
10. Suchasna ukrainska literaturna mova. Stylistyka / [za zah.red. I. K. Bilodida]. Kyiv: Naukova dumka, 1973. 588 s.
11. Shutova L. I. Epitet v ukrainskii poezii 20-30-kh rokiv KhKh st. (strukturno-semantychnyi i funktsionalnyi aspekty): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv, 2003. 20 s.

Summary
Liubov Dyka

The Color Epithet as a Figurative Means of the Language of the Feature Text

The article highlights the role of the color epithet as an important indicator of the individual style of the writer. In particular, the study outlines the specifics of stylistic use of color names in the language of feature works. It is found out that among the lexical means of expressiveness of feature language the most obvious place has such trail as an epithet, by which a certain object or phenomenon is characterized, depicted, explained, evaluated. The color epithets have a significant semantic and stylistic loading in the language of feature works. It is the use of color epithets in the feature language to enhance the figurative and expressive characteristics, to reproduce fully the feature content as much as possible, as well as to provide the language of the feature work with individual personality traits. Particular importance is given to the color nominations for the characterization of cross-images of the poetic world, for the transmission of the feelings of the heroes, for displaying their inner state, etc.

Key words: *epithet, color name, feature language, semantics, linguistics, lexical-semantic structure.*

Дата надходження статті: «17» квітня 2018 р.

Дата прийняття до друку: «08» травня 2018 р.

УДК 811.111'38

ОЛЕКСАНДР ЄМЕЦЬ,

*кандидат філологічних наук, доцент,
(м. Хмельницький)*

**Типи та прагматичний ефект висунення
у сучасних художніх і газетних текстах**

*У роботі характеризується стилістичний прийом висунення у коротких оповіданнях сучасних американських письменників та у британських і американських газетних текстах. Відзначається, що кількісний аспект висунення в оповіданнях *flash fiction* включає стилістичну конвергенцію і синтаксичні повтори (паралелізм), а якісний аспект реалізується за допомогою метафор, антитези, градації. У газетних текстах переважає якісний аспект висунення, що включає девіацію – лексичні та стилістичні неологізми, а також стилістичну транспозицію. Присутність висунення у сильних*